

INBLICK

Flerspråkig litteratur: problem eller möjlighet?

Finlands svenska litteratur är full av flerspråkighet, trots att normen är enspråkighet. Kanhända beror flerspråkighetens litterära effekt också på att den bryter mot normen – och det handlar inte alltid om att skapa "lokalfärg" i texten.

Inledningen till *Bilingualism* (1989) påpekar sociolingvisten **Suzanne Romaine**: "It would certainly be odd to encounter a book with the title Monolingualism." Enspråkigt är trots detta det perspektiv som länge har präglat språkvetenskapen, trots att världen ofta är flerspråkig, sett både till samhällen och till de individer som befolkar dem. Under de senaste decennierna har dock tvåspråkighetsforskningen blomstrat. Begrepp som *kodväxling* har bidragit till en närmare analys av vad växling mellan flera språk kan åstadkomma i konversation.

Precis som "Enspråkighet" (**Derridas** *Le Monolinguisme de l'autre* till trots) är en osannolik bokyttel, är "enspråkig litteratur" en tämligen sällan skådad ordkombination. Litteraturens en- eller flerspråkighet – eller dess mono- eller polyglottism, om man så vill – har varit föremål för förvånansvärt lite intresse. Till skillnad från vad två- och flerspråkighet blivit i språkvetenskapen är "flerspråkig litteratur" fortfarande ett obekant och kanske obekvämt begrepp. När "flerspråkighet" nämns går associationerna till flerspråkiga samhällen eller flerspråkiga individer, inte till litteratur. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att flerspråkig litteratur funnits åtminstone sedan antiken och i en mängd stora författarskap. På senare tid har dock litterär flerspråkighet uppmärksamats i allt högre grad, särskilt i så kallad postkolonial litteratur från olika världsdelar.

Flera språk i samma text

Men vad menas då med flerspråkig litteratur: Texter skrivna av flerspråkiga författare? En nationallitteratur med verk på flera språk (som Finlands)? Författarskap som innehåller verk på flera språk? Enskilda verk som innehåller texter på olika språk? Flerspråkighet kan förhålla sig på alla dessa olika sätt till litteraturen. Men det jag här avser med "litterär flerspråkighet" är när två eller flera språk förekommer i en och samma text.

Finlands svenska litteratur är i detta hänseende full av litterär flerspråkighet. I dramatiken återfinns den redan på 1850-talet hos **Zacharias Topelius** och **J.A. von Essen**, i lyriken hos **Elmer Diktonius** och i vid mening även i **Edith Södergrans** germanismer. I prosan hittar vi språkblandning förutom hos de redan nämnda Topelius och Diktonius hos författare som **Adelaïde Ehrnrooth**, **Jac. Ahrenberg**, **K.A. Tavaststjerna**, **Mikael Lybeck**, **Anders Cleve** och **Kjell Westö**. Språk som franska, ryska, tyska och inte minst finska har alltså sedan länge fogats in i Finlands svenska texter. Hos Topelius kan det se ut på detta vis:

– Hoh, sinä! Noh! Kas nyt! Ohoj! Mitä saakeli? ("Gamla baron på Rautakylä" 1897[1849])

och hos Diktonius på följande:

– Tjusig jänta, skroderar Jelisejev; krasivaja flikuschka, Nevski prospekt, krasnaja lampa, votvot! Ingen vet vad han menar

men fint måtte det vara; är ju nästan ryss, est, eldare i ryska flottan, sett Svarta havet och hela världen. (*Janne Kubik*, 1932)

Litteraturvetaren frågar sig: Vad åstadkommer språkblandningen i den litterära texten? Vilka effekter har den stilistiskt, narrativt, tematiskt och symboliskt? Ytterst aktualiseras frågan om hur flerspråkig text skapar mening.

Är flerspråkighet ett problem?

Om den rådande språknormen, och då inte minst den litterära, är enspråkig, betraktas litterär flerspråkighet ofta som ett problem. Att språkvetaren **Hugo Bergroth** – som ändå gav författaren viss frihet i det konstnärliga uttrycket – i *Finlandssvenska* (1917) ville mota rysk och finsk interferens, hör ytterst samman med en fruktan att finlandssvenskans differentiering till ett från rikssvenskan skilt

att "förstå" finlandssvenska texter som innehåller finska. I bakgrunden finns både förlagskalkyler och rädslan för att den finlandssvenska litteraturen ytterligare ska marginaliseras i förhållande till den rikssvenska om den riskerar att utesluta (stora grupper av inflytelserika) läsare. När flerspråksbruket försvaras är det i flertalet fall ur identitetspolitisk synpunkt. I Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland (2003) framhåller **Marika Tandefelt**: "Att på svenska återge en finländsk verklighet – en svensk-, finsk- eller tvåspråkig – i skönlitterär form kräver ett språk med lokalfärg." Finska är ett medel att åstadkomma denna "lokalfärg" med.

Litterär flerspråkighet kan onekligen skapa "lokalfärg" eller vara ett verktyg i skildringen av en flerspråkig värld eller en värld som "egentligen" levs på ett an-

"Språk som franska, ryska, tyska och inte minst finska har alltså sedan länge fogats in i Finlands svenska texter."

språk skulle leda till att "vår nationalitet i och med detsamma [är] dödsdömd". Språk, litteratur och nationell identitet är för Bergroth alltså sammanlänkade, litteraturen involveras i ett nationellt projekt. Men det att litterär flerspråkighet betraktas som problematisk ur ett nationellt perspektiv gör inte nödvändigtvis all litterär flerspråkighet farlig. Att under mellankrigstidens språkstrid foga in finska i en svensk text kan tänkas ha mycket anorlunda konsekvenser än att till exempel strö franska uttryck omkring sig. De inväxlade språkens status i den läsande kontexten spelar roll.

Under senare tid har litterär flerspråkighet betraktats både som problem och nödvändighet. En återkommande diskussion gäller rikssvenskars möjlighet

nat språk än textens. Men flerspråkigheten kan även ha andra effekter. Den expressionistiska *Janne Kubik* innehåller få finska ord men påverkas ändå av finska i form av grammatiska konstruktioner, idiomatiska uttryck och översatta metaforer. Vid sidan av talspråksformer, slang och svordomar bidrar flerspråkigheten (ryska och engelska är också inblandade) till att skapa en ständigt främmandegörande text. Och främmandegörning har som bekant betraktats som ett det litteräras främsta kännetecken.

Normer att bryta mot

Det kan tyckas motsägelsefullt, men en enspråkig norm kan ses som själva förutsättningen för den flerspråkiga litteraturens möjlighet att skapa effekter. Norm-

brottet bygger på att det finns normer att bryta mot. **Doris Sommer**, amerikansk litteraturvetare, hävdar i *Bilingual Aesthetics* (2004): "Good code-switching will produce surprise effects, even if it means resorting to monolingualism where a code switch has become standard." Är den litterära normen flerspråkig får enspråkig litteratur revolutionär potential. Ironiskt nog blir just den enspråkige läsaren en idealisk mottagare av flerspråkig text för Sommer. Med hänvisning till **Sjklovskij** menar hon: "Disturbance is aesthetic [...] Easy communication or habitual knowledge is death to the senses." Ett sätt att förstå en flerspråkig text kan vara att förstå att jag inte förstår – ett sätt flerspråkig text kan vända sig till mig är genom att vända sig från mig. Att flerspråkig text på ett särskilt tydligt vis inkluderar och exkluderar olika läsare kan även betraktas som någonting fruktbart.

I Finlands svenska litteratur är flerspråkigheten sällan så genomgripande att texten blir innehållsligt svårbegriplig för en läsare utan kunskap i de inväxlade språken. Ofta används olika språk för att skapa lokalfärg eller för att effektivt ange vilket språk en karaktär "egentligen" talar. Genom att kodväxling drar till sig uppmärksamhet verkar flerspråkigheten också betonande, och genom att på ett subtilt vis förknippa vissa företeelser med särskilda språk tematiserande. Viktigt att komma ihåg är att textens flerspråkighet inte är att likställa med flerspråkighet i mänskligt tal – lika ofta som en kodväxling i en litterär replik representerar kodväxling i karaktärens tal gör den *inte* det. Litterär kodväxling kan inte förväntas överensstämma med kodväxling i tal. Och även om kodväxling kan betraktas som ett effektivt (och värdefullt) sätt att skapa finlandssvensk text för en finlandssvensk läsekrets på, är det viktigt att tillåta den flerspråkiga litteraturen andra än en nationell agenda. Förståelse kan betyda något annat än att kunna "översätta" innehållet i inväxlade element. Det kan lika gärna handla om en medvetenhet om en texts fruktbara partikulära karaktär, att jag som läsare möter något främmande som inte kan neutraliseras genom översättning, eller att min varseblivning förhöjs då jag tvingas stanna upp, omruskad av okända ord.

Julia Tidigs

är doktorand i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi och Svenska litteratursällskapet i Finland
julia.tidigs@abo.fi